

Sztoglav

A Sztoglav (Százcikkelyes zsinat) az 1551-es orosz ortodox egyházi zsinat határozatainak gyűjteménye. Címét a benne foglalt fejezetek számáról kapta (vö. orosz 'szto' – száz, 'glava' – fejezet, cikkely). Az első fejezet felsorolja a zsinat résztvevőit (Rettegett Ivánt, Makarij metropolitát és az egyházi hierarchia tagjait), a másodikban a zsinat egybehívásának okairól esik szó; a harmadik fejezetet a cárnak a zsinathoz benyújtott terjedelmes felhívása alkotja, melyben kéri az „igaz ortodox keresztény törvény” magyarázatát és kiigazítását. A negyedikben található a cár zsinathoz küldött üzenete, melyben egységes gondolkodásra és egyetértésre szólít fel. Az ötödik fejezet tartalmazza a cár 37 kérdését a zsinathoz, a 6–40. és a 42–98. fejezet pedig a kérdésekre adott válaszokat. A 41.-ben a cár újabb 32 kérdése található, de itt a zsinat válaszai közvetlenül a kérdések után következnek, ezért ez a fejezet lényegesen különbözik a többitől. A 99.-ben az Ioaszaf metropolitához küldött követségről esik szó, az utolsó fejezet pedig az ő válaszát tartalmazza a zsinat határozataihoz fűzött megjegyzésekkel és kiegészítésekkel. A zsinat által vizsgált kérdések között szerepelt a kolostori földbirtoklás, az egyházi híroság kérdése, az istentiszteletek rendje, és ezzel együtt a szertartások egységesítésének problémái, az oktatás színvonalának emelése az egyházi iskolákban, valamint a pogány szertartások és babonák elleni harc.

A zsinaton megvitattott számos kérdés között ott találjuk az egyházi művészetet érintő problémákat is. Jelen munkánkban két, az ikonfestészetet tárgyaló fejezetet közlünk magyar fordításban, kommentárokkal. A Sztoglav fennmaradt kézíratai között alapvetően két szerkesztést különíthetünk el: egy terjedelmesebb és egy ritkábban előforduló, rövidebb változatot. A fordítás az 1863-ban Szentpéterváron megjelent, és a 17. századra datált kézirat alapján készült, amely a zsinati határozatok rövidebb szerkesztéséhez tartozik (Sztoglav. Szobor bvisij v Moszkve pri carje i velikom knyazje Ivanye Vasziljevicsse. Izdanyije D. E. Kozsancsikova Szankt-Petyerburg, 1863.)

A Sztoglav alábbi cikkelyeit közléteszi és kommentárokkal ellátta: Lepahin Valerij

43. CIKKELY

Az ikonfestőkről és a tiszteletre méltó ikonokról

Egyházi javaslatra a cári fővárosban, Moszkvában és minden városban a metropoliták, érsekek és püspökök gondoskodjanak a különböző egyházi tisztségűkről, különösképpen a szent ikonokról és ikonfestőkről és az egyéb egyházi tisztségűekről. Arról, hogy a szent szabályok szerint milyeneknek kell lenniük; és törekedjenek a mi Urunk Jézus Krisztusnak, az ő Tiszta-ságos Anyjának, a szent Mennyei Hatalmaknak és az örök időktől Istennek szolgáló szenteknek helyes testi ábrázolására.¹ Úgy illik, hogy az ikonfestő legyen alázatos, szelíd és áhítatos,

* Sztoglav. Világirodalmi Lexikon. XIV. kötet (Lepahin Valerij)

¹ A Zsinat megkülönböztetett figyelemmel és gondoskodással fordul az ikonfestők felé. Mint ez a zsinati határozatokból kitűnik, az ikonfestők önálló réteget alkottak az egyházi hierarchián belül. Bár a Zsinat ezt nem pontosítja, nyilvánvaló, hogy az ikonfestőket az egyházi hierarchia lépcsőjének legalsó fokára helyezte. A legalsó fok azonban azt jelenti, hogy már ők is az egyház tisztségviselői, s ebben az értelemben feljebb vannak a világi híveknél.

A főpapoknak kötelessége felügyelni az ikonokra is. Ez a fajta gondoskodás két irányban kell hogy megnyilvánuljon. Egyrésztől kötelesek ellenőrizni, hogy az Úr Jézus Krisztus, az Istenanyja és a szentek ábrázolásai megfelelnek-e az egyházi kánonnak, és meghatározott szabályok szerint készülnek-e. Éppen a 16. században, a Zsinat után kezdik összeállítani az első „Ikonfestő kézikönyveket”, melyek

kerülje a fecsegést és a verekedést, ne legyen irigy, részeges és gyilkos, hanem gondosan őrizze teljes testi és lelki tisztaságát. Akik nem képesek életük végéig így [házasságon kívül]² élni, azok a törvény szerint nőüljenek meg, kössenek házasságot. Járjanak gyakran lelki atyjukhoz gyónni, és minden tárjanak fel előtt, és az ő utasításai alapján börtven és imádságban éljenek, kerülve minden szégyenletes dolgot és kicsapongást.³ Az ikonokon és táblákon hatalmas buzgalommal fessék és ábrázolják a mi Urunkat Jézus Krisztust, az ő Tisztaságos Anyját, a szent Mennyci Hatalmokat, a szent prófétákat, apostolokat, vértanúkat, főpapokat, szentéletűeket és minden szentet képük, hasonlatosságuk és lényegük szerint, mindig régi festők képeit tartva szem előtt, jó mintákat másolva.⁴ Azok a mai ikonfestő mesterek pedig,

csak a szentek arcát bemutató vagy értelmező típusúak lehetnek. Az előbbiekben az ikonok rajzos ábrázolásai, az utóbbiakban szóbeli leírások található. A kézikönyvek iránti igény azzal magyarázható, hogy az ikon többek között didaktikus funkciót is hordoz, azaz az ikon nem más, mint a „tudatlanok könyve”. Például Krisztus születését megjelenítve, az ikonfestő egyben annak értelmezésére is tanítja a híveket. Mivel az ikon a templom számára készül, természetes, hogy az egyházi tanításnak megfelelően kell tanítania, hiszen például Krisztus születésének szóbeli és képi kifejezése között nem lehet ellentmondás. Éppen ez az, amire a Zsinat felhívja a főpapok figyelmét. Másodszer a főpap kötelessége arra is ügyelni, hogy az ikonfestők „gondosan”, ne hanyagul végezzék munkájukat. Egyértelmű, hogy ebben a határozatban a Zsinat atyái arra a valós gyakorlatra gondolnak, hogy egyes ikonfestők, a mennyiség szorításában igyekeztek lerövidíteni az ikonfestés folyamatát, ami elkerülhetetlenül az ikon-kép művészi minőségének romlásához vezetett.

² A szögletes zárójelben lévő szövegek az eredeti orosz változatban nem szerepelnek. Ezek olyan magyarázatok vagy pontosítások, melyek segítséget nyújthatnak a szöveg pontos megértéséhez – a fordító megjegyzése.

³ A Zsinat azt határozza meg, milyen legyen és milyen ne legyen az ikonfestő erkölcsében és életvezetésében. Érdekes, hogy az olyan halálos bűnök mellett, mint a részegeskedés és gyilkosság, a Százikkelyes Zsinat a fecsegést, a verekedést és az irigységet is megemlíti. Természetesen egy gyilkos vagy tolvaj nem lehetett ikonfestő, megtiltották neki, hogy ezzel a szent művészettel foglalkozzon. Azokat az ikonfestőket, akik súlyos bűnöket nem követtek el, a Zsinat arra ösztönzi, hogy kerüljék a kisebb, mindennapi bűnöket is. Két olyan bűnt tartottak fontosnak kiemelni, melyek különösen zavarják az ikonfestőt munkájában: ez a fecsegés és az irigység. A fecsegés az Isten Ige, az isteni Logosz elleni bűn. Miben is áll az ikonfestő feladata? – az Evangéliumban rögzített szóbeli ábrázolást fordítja át képszerűvé, festőivé. Az Ige ellen vétkezve azonban az ikonfestő nem képes ezt a szóbeli ábrázolást a maga teljességében felfogni, így természetesen képtelen annak adekvát, képszerű megjelenítésére is. A Zsinat az ikonfestőt mint minden művészt óva inti az irigységtől is, tudva, milyen nehéz irigység nélkül tekinteni a nálunk tehetségesebb emberekre. A tehetség azonban Isten ajándéka, ezért az irigység nem más, mint az isteni Gondviselés kétségbevonása, azaz maga az Isten ellen elkövetett bűn.

A Zsinat a testi és lelki tisztaság megőrzéséről, mint magától értetődő dologról beszél. A 16. századig az ikonfestők többnyire szerzetesek voltak, de abban az időben már nem volt ritka, hogy az ikonfestők a kolostoron kívül őrizték testi és lelki tisztaságukat. Az ikonfestők számának növekedésére (és feltehetően az új ikonok iránt egyre növekvő keresletre) tekintettel azoknak az ikonfestőknek, akik nem érznek elhivatottságot a nőtlenségben való életre, a Zsinat a házasságot javasolja. A 17. században is több nő ikonfestőről tudunk. Ilyen például a híres Gyionyszij, aki egy műhelyben dolgozott fiatal.

Hogyan őrizze az ikonfestő lelki tisztaságát? A legfontosabb, hogy akár nő, akár nőtlen, válasszon magának állandó lelki atyát, járuljon hozzá a szent gyónásra és éljen az ő utasításai szerint. Ezen túl tartsa különösen nagy becsben a börtven és imádságot, ami ne csak a reggeli és esti imádságos rend betartását jelentsen, hanem, ahogy Pál apostol tanítja: „szüntelenül imádkozzatok” (1Tessz 5:17). Különösen fontos az ikon készítésének ideje alatt folytatott szigorú börtven és imádság.

⁴ A mestereknek mindenekelőtt arra kell törekedniük, hogy az ikonokat „kép, hasonlatosság és lényeg szerint” fessék meg. Az ikonfestő nem egy élő ember portréját, hanem egy szent ikonját festi. A szent halála után új – Pál apostol szavaival „lelki”, „mennyci” (lásd 1Kor 15:40,44) – testben a Mennyről kerül. Az ikonfestőnek pedig ezt a feltámadt, lelki testet kell lefestenie, ezért ábrázolásában kerül minden testi, fiziológiai, pszichológiai elemet (ez utóbbi alatt a könnyen azonosítható emberi érzelmeket értjük) és az Istenben lakozás túlvilági nyugalalmát igyekszik megjeleníteni. Maga az ikonon

akik fogadalmat tesznek és aszerint kezdenek élni és minden parancsolatot betartanak és az Úr dolgáért buzgólkodnak, kapjanak a cártól támogatást, a főpapoktól pedig oltalmat és az egyszerű embernél nagyobb tiszteletet.⁵ Ezek az ikonfestők fogadjanak tanítványokat, ügyeljenek rájuk mindenben, és tanítsák őket istenfélelemre és tisztaságra; vigyék el őket lelki atyjukhoz, aki pedig igazítsa el őket a hagyomány és a főpapok által alkotott rendtartás szerint arról, hogyan kell egy kereszténynek szégyen és kicsapongás nélkül élnie.⁶ Ők pedig [ti. a tanítványok] tanuljanak figyelmesen a tanítóiktól. Azt, akinek Isten feltárta ezt a mesterséget, mestere vigye el a főpaphoz. A főpap pedig megbizonyosodván arról, hogy a tanítvány kép és hasonlatosság szerint fest-e és az életmódja felől tudakozódván, vajon tisztaságban és istenfélelemben, az isteni parancsolatok szerint és kicsapongás nélkül él-e, áldja meg őt, és biztassa a további tisztességes életre és elszánt kitartásra ama szent dologban. A tanítványt pedig, mint ahogy mesterét is, részesítse a főpap nagyobb tiszteletben, mint ami az egyszerű embereknek kijár.⁷ Ezután a mester kísérelje figyelemmel az [új] mestert, hogy az se testvérenek, se fiának, se rokonának ne kedvezzen. Ha pedig valakinek Isten nem tárta fel ezt a mesterséget, és rosszul fest vagy nem a megfelelő rendszabályok szerint él, de mestere őt jónak és méltónak állítja, és az övé helyett más tanítvány ikonját mutatja be, a főpap a szabályok szerint tiltsa el azt a mestert, hogy a többieket a hasonló cselekedetektől elrettentse, az a tanítvány pedig ne foglalkozhasson többet ikonfestéssel.⁸ Ha valamely tanítványnak pedig feltárja Isten

ábrázolt szépség sem a test fizikai szépsége, bár az is Isten teremtménye, hanem a lélek legtisztább belső szépsége.

Az ikonfestő elé követendő példaként a régi mesterek ikonjait állítják. Nemcsak azért, hogy azokról másolják az alakok és események körvonalait, hanem mert ezek az ikonok a maguk művészi egységében is állandóan az ikonfestők figyelmének és gondolkodásának középpontjában kell, hogy álljanak. A mesternek a régi ikonok kompozíciójának színbeli és grafikai megoldásaiban egykor felfedezett harmónián keresztül kell elsajátítania az ikonfestési kánont, ezért a régi ikonok első gyűjtői maguk az ikonfestők voltak. Erre már a 11. századból vannak bizonyítékok; ezenkívül ismeretes, hogy Andrej Rubljov és „bőjtven hű” társa, Danyil Csornij celláikban régi ikonokat őriztek, melyeket szívesen nézegettek, tanulmányoztak, melyekből tanultak.

- ⁵ Az ikonfestőnek tehát a következő elvárásoknak kell megfelelnie: a) tűnjön ki nemes keresztény érelyével és éljen Krisztus parancsolatai szerint; b) éljen az Egyházban, legyen annak odaadó hívő; c) ikonfestői tehetségét kötelessége megmutatni; d) Jézus Krisztus, az Istenanyja és a szentek ábrázolásában maradjon hű az egyházi hagyományhoz, azaz tartsa be az ikonfestési kánont; e) az ikonfestésben legyen állhatatos és buzgó, mert az istenes és szent dolog. Azokra az ikonfestőkre, akik ezen alapelvek szerint élnek, a Zsinat a cár támogatását kéri, a püspököt pedig kötelezi, hogy gondoskodjon róluk és az egyszerű embereknek kijáró tiszteletnél nagyobb tisztelettel adózzon nekik (hiszen ők is egyházi emberek). Mint látjuk, az ikonfestés kérdése még a cár hivatalos ügyei közé is bekerül.
- ⁶ A jó mesterek fogadjanak maguk mellé önkéntes tanítványokat. Első lépésként a mester elviszi tanítványát lelki atyjához, aki eligazítja őt a keresztény élet alapszabályaiban. Valószínű, hogy mesternek és tanítványainak közös lelki atyjuk volt, így könnyebb volt a kis közösséget mind szakmai, mind lelki értelemben kis családdá formálni.
- ⁷ Ha a tanítvány a tanulóidő letelte után mind életvezetésében, mind mesterségbeli tudásában megfelelt az említett követelményeknek, a mester a püspök elé vezette, hogy egyfajta záróvizsgát tegyen. A püspök először a tanítvány viselkedéséről, magánéletéről tájékozódott, majd megvizsgálta a munkáit. Amennyiben ikonjai mesterségbeli tudásról és az egyházi kánonhoz való hűségéről tettek tanúbizonyságot, úgy a püspök (nem a mester!) áldását adta arra, hogy a tanítvány önállóan dolgozzon, és mesterével azonos tiszteletben részesítette.
- ⁸ A továbbiakban a Zsinat a tanítványokkal kapcsolatos problémákat tárgyalja. A hosszú évek során az ikonfestők kidolgozták saját technikai megoldásaikat, egyéni színkeverési recepteket kísérleteztek ki, s ezeket szakmai titokként őrizték. Természetes, hogy a mester, bármily tehetséges is volt tanítványa, nehezen adta át feltéve őrzött titkait egy idegennek, ezért az ikonfestő mesterek igyekeztek az ikonfestést családi mesterséggé tenni, tanítványaikat pedig fiaik, illetve közeli rokonaik közül választották. Az ikonfestéshez azonban elengedhetetlen a tehetség, hiányát elleplezni lehetetlen. Ilyen esetekben néhány ikonfestő a hamisításhoz folyamodott, és az önálló munka jogának elnyerése érdekében a püspöknek

az ikonfestés tudományát, és életét is a helyes rendszabályok szerint vezeti, mestere azonban irigységből becsmérlni kezdi, hogy az ne részesüljön olyan tiszteletben, mint ő maga, a főpap, kivizsgálván az ügyet helyezze azt a mestert is helyes tilalom alá, a tanítványt pedig még nagyobb tiszteletben részesítse.⁹ Ha valaki az ikonfestők közül elrejtí tehettségét, melyet Isten adott neki, és tanítványainak a mesterség titkait nem adja át, az ilyet örök kínokra ítéli az Isten azzal az emberrel együtt, aki egykor a rábízott talentumot clásta.¹⁰ Ha pedig valaki ezek közül az ikonfestő mesterek vagy tanítványaik közül nem a helyes szabályok szerint él, részegeskedésben, tisztátalanságban és kicsapongásban, azt a főpap az ikonfestéstől végleg tiltsa el, annak még a közelébe se engedje, rettegve a kimondatott szavaktól: „Átkozott, aki az ÚR dolgát hanyagul végzi”.¹¹ Azokat a tudatlan ikonfestőket pedig, akik eddig tanulás nélkül, saját szokásaik és gondolataik alapján, helytelenül, nem kép szerint festettek, s az ikonokat olcsón árulták a tudatlan falusiaknak, helyezték tilalom alá, hogy a jó mesterektől tanuljanak. Annak, akinek segít Isten és megtanítja kép és hasonlatosság szerint festeni, az fessen, akinek pedig nem adja meg, az a későbbiekben tartózkodjon attól a dologtól, nehogy az ilyen a festéssel Isten nevét káromolja. Akik pedig nem hagynak fel azzal a dologgal, azokat a cár hatalma büntesse meg és az Isten ítélje el. Ha pedig ellenkeznek mondván: „ez a mi kenyérkeresctünk”, senki ne figyeljen szavaikra, mert nem tudják, mit beszélnek, és nem látják meg ebben a bűnt. Nem mindenki lehet ikonfestő, Isten az ikonfestésen kívül sok más mesterséget is adott, hogy az ember azokból éljen meg, és élete legyen azokban, Isten képmásai pedig ne legyenek becsmérés tárgyai.¹² Ugyanígy az érsekek és püspökök is saját egyház-

nem saját tehetségtelen fiuk, illetve rokonuk ikonjait hanem más, tehetséges tanítványok munkáit mutatták be. A Zsinat ilyen esetekben meglehetősen szigorú megoldást ajánl: a püspök az eset kivizsgálása után tiltsa el az ikonfestéstől mind a mestert, mind a csalásba beleegező tanítványt.

⁹ A Zsinat foglalkozik a tanítványokat érintő másik súlyos problémával is. Néha a mesterek sokáig maguk mellett tartották a tehetséges tanítványokat, ikonjaikat pedig saját rokonaik munkáiként mutatták be. Ezenkívül voltak mesterek, akik irigységből (nem véletlen, hogy a zsinati atyák már a fejezet elején óvják az ikonfestőket az irigységtől) igazságtalanul becsmérték és alul értékelték saját tehetséges tanítványaik munkáit, és nem engedték őket a püspök előtti záróvizgára. Az ilyen mester-tanítókat a Zsinat szintén tilalommal sújtja.

¹⁰ Voltak olyan mesterek is, akik sok tanítványt vettek maguk mellé (ez nemcsak tiszteletet, hanem jelentős bevételt is jelentett), de vonakodtak megtanítani nekik a mesterség igazi titkait, és csak jelentéktelen technikákra, eljárásokra oktatták őket. Az ilyen mestereket a Sztoglav örök kárhózzal fenyegeti, mint olyan embereket, akik a rájuk bízott talentumot a földbe ásták. A Százikkelyes Zsinat eredetije egy evangéliumi példázatra utal (Mt 25:14-30). Egy ember idegenbe készült, és magához hívatta szolgálait. Egyiknek öt, másiknak kettő, a harmadiknak egy talentumot adott. Visszatérvén, az úr számon kérte szolgálai rájuk bízott talentumokat. Az első megduplázta az öt talentumot és tízet adott vissza urának, hasonlóképpen a második is, aki hatot adott vissza, a harmadik azonban félelmében clásta a kapott talentumot, és haszon nélkül járult urához, amiért elnyerte méltó büntetését. Az orosz nyelvben a talentum szó homonima, ókori pénzegységet és tehetséget, képességet egyaránt jelent, ezért az „elásni a talentumot” kifejezés konkrét és átvitt értelemben is értelmezhető. Elásni a talentumot nem mást jelent, mint elrejtetni tehetőségünket, képességeinket, melyeket Istentől kaptunk. A Sztoglav az olyan mestert, aki nem akarja megosztani tanítványaiival mesterségének titkait, a talentumát földbe ásó emberhez hasonlítja, és méltónak találja a büntetésre.

¹¹ Egy elismert ikonfestő-mester sem helyezheti kívül magát az ellenőrzésen. Minden az ikonfestőkkel szemben támasztott követelmény, a Sztoglav értelmében, még a leghíresebb mesterekre nézve is életük végéig érvényben marad. A paráznaságért és részegeskedésért a püspök bárkit eltilthatott az ikonfestéstől. Az ilyen tilalommal egyébként, elsősorban a mester lelki üdvét tartotta szem előtt, és a püspök egyedüli célja az, hogy megakadályozza a mestert az újabb bűn elkövetésében, nehogy bűnös lelkiállapotban foglalkozzon a szent ikonfestéssel. Véleményét a Zsinat Jeremiás próféta szavaival támasztja alá (Jer 48:11).

¹² Oroszország ikonok iránti igénye folyamatosan nőtt. Ez az új kolostorok és templomok építésével, és a magánházakban az ikonok elhelyezésére szolgáló ún. „szép sarok” szokásának terjedésével magyaráz-

megyékük minden városában, falvában és kolostorában vizsgálják meg az ikonfestő mestereket, azok ikonjait személyesen nézzék meg, válasszák ki a legjobb mestereket és utasítsák őket a többi ikonfestő ellenőrzésére, hogy ne legyen köztük rossz és erkölcstelen. Ezekről az ikonfestőkről az érsek gondoskodik, és adjon nekik az egyszerű embereknek kijárónál nagyobb tiszteletet, a nemeseke pedig és minden ember, mindenben adja meg nekik ezért a tiszta és tiszteletre méltó ikonábrázolásért az illő tiszteletet.¹³ Ugyanígy a főapok is, mindegyik a saját egyházmegyéjében, ügyeljenek és törekedjenek arra, hogy a jó ikonfestők és tanítványaik régi minták alapján fessenek, s az Istent ne saját elképzeléseik és kitalálásaik alapján ábrázolják, mert a mi Urunk Jézus Krisztus testileg ábrázolható, Istenségét tekintve azonban nem ábrázoljuk, ahogy Damaszkuszi János mondta: „ne fessétek le az istenit, ne hazudjatok, tudatlanok, mert az egyszerűen láthatatlan és felfoghatatlan [érzékelhetetlen], testileg megjelenítve a képet hódolunk Neki és hiszünk Benné, és dicsőítjük a Szüzet, aki az Urat szülte”.¹⁴ A kiváló mesterek és ikonfestők közül azt, aki elrejtí isteni tehetségét, és másokat nem tanít, ítélje Krisztus örök kárhozatra azzal az emberrel együtt, aki egykor a rábízott talentumot clásta. Ennek okáért, ikonfestők, tanítsátok a tanítványokat minden álnokság nélkül, hogy ne ítéltessetek örök kárhozatra!¹⁵

ható. Ezenkívül igen gyakoriak voltak a tűzvézsek, mikor a templomokkal és házakkal együtt az ikonok is megsemmisültek. Igaz, tűzvész esetén az emberek elsősorban az ikonokat próbálták menteni. A ikonok iránti hatalmas kereslet az ikonfestők új autodidakta rétegét „termelte ki”, akik már nem valamely ikonfestő-mester műhelyében tanultak, hanem – különösen a centrumtól távol eső területeken – az ikonok művészi értéke iránt kevésbé fogékony parasztság között kerestek vevőt „áruiknak”. Az ilyen autodidakta festőket a Zsinat arra kötelezte, hogy mestereknél tanulják az ikonfestést. A műhelyben választás cél kerültek: ha tehetségesnek mutatkoztak, ikonfestők lettek, ha nem, eltiltották őket az ikonfestéstől, mert a rosszul, nem „kép szerinti” megfestett ikon Isten Nevének szidalmazása és az isteni Képmás ócsárlása.

A Százcikkelyes Zsinatban van egy rész, mely kétségkívül a valós élet gyakorlatán alapul. A tehetségtelességük miatt eltított autodidakta festők nem mindig tudtak megbékélni a tilalommal, hiszen sokuk számára ez jelentette a kenyérkeresetet. A Zsinat ezek védekezését („mi ezzel keressük a kenyerünket”) figyelmen kívül hagyva más foglalkozás elsajátítására biztatja őket. Ahogy a Zsinat fentebb a jó ikonfestők számára a cár segítségét ígérte, úgy a rosszakat cári büntetéssel fenyegeti. Az ikonfestés ügye itt a legmagasabb, az állami szintre kerül.

¹³ Természetesen a püspökök nem ellenőrizhették személyesen egyházmegyékük valamennyi ikonfestő mesterének munkáját, ezért a Zsinat javasolja, hogy válasszanak ki kiemelkedő mestereket, és őket bízzák meg az ellenőrzéssel. A püspök által kiválasztott ikonfestők feladata nemcsak az ikonok minőségi ellenőrzése volt, hanem annak felügyelete is, vajon az ikonfestő magánéletében betartja-e a keresztény parancsolatokat. Ezeknek az ikonfestőknek a Zsinat szintén az egyszerű embereknél nagyobb tiszteletet ír elő.

¹⁴ A Zsinat figyelmezteti a püspököket, hogy kísérjék figyelemmel a híres ikonfestőket is. Az autodidakta ikonfestők az egyházi képet saját képzetlenségük vagy tudatlanságuk miatt torzíthatták el, a híres mestereknek pedig másfajta kísértéssel kellett szembenézniük: gyakran új ikonográfiai témák kitalálásával vagy egy már létező ikonográfiai séma kompozíciójának megváltoztatásával próbálkoztak, s az eredmény nem mindig volt pozitív. Azt, vajon konkrétan milyen újításokról is van szó, csak találgatni lehet, hiszen a továbbiakban az ábrázolás lényegszerűsége kerül előtérbe. A VII. Egyetemes Zsinat meghatározása szerint az ikonon sem Jézus Krisztus Isteni, sem emberi természete nem ábrázolható, kizárólag az ő személye (υποστασις), melyben két természete elválaszthatatlanul és összevegyíthetetlenül összefonódik. A Sztoglav hangsúlyozza, hogy Jézus Krisztus Istensége ábrázolhatatlan. Ebből a kijelentésből arra következtethetünk, hogy címzettjei valószínűleg azok az ikonfestők lehettek, akik megpróbálták valamilyen szimbolikus formában ábrázolni Jézus Krisztus Istenségét. Damaszkuszi Szent János Zsinat által idézett szavait nem sikerült fellelnünk, de hasonló gondolatokat több művészen is találtunk (Vö. Prepodobnij Ioann Damaszkin. Tri zascityityelnj szlova protyiv poricajuscih szvjatije ikoni ili izobrazsenyija. Moskva, 1993. 4., 41., 46., 84., 91.)

¹⁵ Zárásként a Zsinat újra kéri a mestereket, hogy lelkiismeretesen tanítsák tanítványaik, adják át nekik mesterségük titkait, semmit ne rejtssenek el, hogy ne ítéltessenek örök kinszenvedésre. Itt felfedezhető

KOMMENTÁROK

Az alábbi rövid részlet a cikkelyek számozása szerint ugyan megelőzi a 43.-at, de szerkesztői megfontolásból hátrább került, ugyanis akár nagyszerű illusztrációja is lehet az előzőnek. Az ikonfestő – valószínűleg pusztán jó szándékból – egy apró ikonográfiai részletet változtat meg a Háromság-ikonon, de ennek eredményeképpen eltorzul az Egyház tanítása, megszűnik az ikon dogmatikai tisztasága. Az ilyen és hasonló újításoktól akarta a Százcikelyes Zsinat megóvni az ikonfestészetet.

41. CIKKELY

A harminkét cári kérdésről és a rájuk adott zsinati válaszokról

Kérdés: Egyes ikonfestők a Szentháromság-ikon középső angyala fölé, mások mindhárom fölé keresztet glóriát festenek; a régi ikonokon valamint a görög ikonokon „Szent Háromság” felirat található, de kereszt alakú glóriát egyik angyal feje köré sem festettek; manapság a középső angyal fölé odairják: Jézus Krisztus Szent Háromság. Erről döntsenek (a zsinati atyák) az isteni szabályok alapján (hogyan kell ezt helyesen festeni).

Válasz: Az ikonfestők fessenek régi példák alapján úgy, ahogy a görögök festettek, úgy, ahogy Andrej Rubljov és más híres ikonfestő festett; az ikonra írják rá Szent Háromság és saját kitalálásuk alapján semmit meg ne változtassanak.¹⁶

a Zsinat azon törekvése, hogy az ikonográfián túl a sajátos ikonfestési technikákban és eljárásokban is megmaradjon az évszázados folytonosság.

A zsinati határozatok alapján összegezhetjük és kiemelhetjük azokat a legfontosabb elemeket, melyek a 16. században meghatározták az Egyház és az ikonfestés mint művészet viszonyának sajátosságait:

a) Az ikonfestés állami szinten is fontosá válik. A cár maga jutalmazza meg a jókat, és maga bünteti meg a rosszakat és engedetleneket.

b) Az ikonfestést az egész egyház szempontjából fontos kérdésnek nyilvánítják. Az ikonfestészetnek, az ikonok minőségének és az ikonfestők erkölcsösségének felügyelete az egyházi hierarchia feladata lesz.

c) Az ikonfestés művészete az ikonfestő személyiségének és keresztény erkölcsének függvénye lesz.

d) A Sztoglav a jó ikonfestő számára szent művészete miatt különleges helyet jelöl ki a társadalomban. A cár köteles megjutalmazni őket, a püspökök és nemesek pedig kötelesek megadni a nekik a kijáró tiszteletet.

e) A Zsinat felhívja a figyelmet az ikonfestészet külső és belső hatásoktól való védelmére, amelyek megzavarhatják és tönkretelhetik az ikonfestést mint hagyományosan egyházi művészetet.

f) Az ikonok és ikonfestők felügyeletével a püspököket és a híres ikonfestőket bízzák meg. Ez nem valamiféle külső, adminisztratív ellenőrzés, hanem lelki és szakmai felügyelet, mely azt célozza, hogy az egyházi ábrázolás megfeleljen az Igazságnak.

¹⁶ Amint az ebből a kérdésből és a rá adott válaszból is látszik, a Zsinat nemcsak az egyházi művészetet érintő globális problémákkal foglalkozott, hanem megvitatt sokkal konkrétabb, szűkebb érvényű, „részletkérdéseket” is. A Szentháromság ábrázolásának arról a fajtájáról van szó, ahol – amint ezt Szt. Andrej Rubljov híres ikonján is látjuk – a Szentháromság három Személyét angyalok képében ábrázolják. Általában az ikonon mindhárom angyal feje fölött ugyanolyan glória található – tiszta és aranyszínű. Jézus Krisztus más ikonjain (például a Mindenható Megváltó ikonon) a glória kereszt alakú: a glória körébe keresztet festenek görög ω – ’a Létező’. A 16. században néhány ikonfestő a középső angyal glóriája helyett Jézus Krisztus keresztet glóriáját kezdte festeni a hozzávaló Jézus Krisztus felirattal. Valószínű, ezek az ikonfestők abból indultak ki, hogy a keresztény dogmatika a Szentháromságon belül megkülönbözteti az Atyát, Fiút és Szent Lelket; a keresztet glóriával és a felirattal egyértelművé akarták tenni, ki kicsoda. Ez az érthető szándék azonban teológiai és dogmatikai szempontból helytelen. A középső angyal feje fölött keresztet glóriával festett ikon már nem a Szentháromság ikonja, hanem Krisztus ikonja, melyen két angyallal ábrázolják. A Szentháromság-ikon célja első-

Zárásul meg kell jegyezni, hogy a Zsinaton hozott határozatok nem tudták megállítani az orosz ikonfestészet minőségbeli romlását. A 14. és 15. század úgy került be a művészettörténetbe mint az orosz ikonfestészet virágkora, a 16. század pedig mint a hanyatlás kezdete. 115 évvel később a Nagy Moszkvai Zsinaton újból előkerül az ikonfestés kérdése, ahol a Százcikkelyes zsinathoz sokban hasonló döntések születtek, de ezek sem voltak képesek gátat vetni az orosz ikonfestészet hanyatlásának. A nagy kulturális központokban az ikonfestészet mind a kép felfogásában, mind technikájában fokozatosan festészetté alakult át, a centrumtól távol eső területeken pedig a hagyományt megőrző ikonfestészet a kezdeti tökéletlen állapothoz közeledett. Az ikonfestők és művészettörténészek érdeklődése az ikonok iránt csak a 19. században éledt fel újra. Ekkor kezdődött a régi orosz művészet újjászületése.

A Sztoglav fejezeteit óoroszról, illetve a kommentárokat oroszról fordította: **Bilku Roland**

Irodalom

1. Sztoglav. Szobor bvisij v Moszkve pri carje i velikom knyazje Ivanyc Vasziljevicsse. Izdanyije D. E. Kozsancsikova Szankt-Petyerburg, 1863.
2. Prepodobnij Ioann Damaszkzin: Tri zascsityityelnih szlova protyiv poricajusih szvjatije ikoni ili izobrazsenija. Moszkva, 1993.
3. Uszpenszkij, L. A.: Moszkovszkije szobori XVI-go veka i ih rol v cserkovnom iszkusztve. In: Uszpenszkij, L. A.: Bogoszlovije ikoni Pravoszlavnoj Cerkvi. Paris, 1989.
4. Sztoglav. Világirodalmi Lexikon. XIV. kötet.

sorban az Atya, Fiú és Szent Lélek lényegbeli és természetbeli egységének és egyenlőségének, nem pedig személyi különbözőségének ábrázolása. A Zsinat határozatában előírja, hogy a középső angyal feje köré ne fessenek keresztes glóriát, az ikonon pedig csak a „Szent Háromság” felirat szerepeljen.

A Zsinat példaképpen a régi korok görög és orosz mestereit állítja az ikonfestők elé, és megemlíti Andrej Rubljovot (kanonizálásának időpontja 1988.) Közvetve követendő példaként említi Andrej Rubljov Szentháromság ikonját is. Ott ugyanis különböző módszerek és eljárások segítségével a Szentháromság három Személyének egysége kap hangsúlyt, a személybeli különbségeket pedig nem a glória vagy a feliratok, hanem a ruházat színe és redőzete, valamint az angyalok fölé magasodó szimbólumok (ház, fa, hegy) érzékeltetik.